

6. *Житецький П.* О поэтическом стиле и литературной форме “Слова о полку Игореве” // *Житецький П.* Вибр. праці. Філологія / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Упоряд., вст. ст. і прим. Л. Масенко. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 255-285.
7. *Лепкий Б.* “Слово о полку Игоревім” – пам’ятник давньоукраїнської поезії світової слави // *Народна творчість та етнографія.* – 2000. – № 5-6. – С. 89-92.
8. *Максимович М.* О малороссийских народных песнях // *Максимович М.* Вибр. твори. – К.: Либідь, 2004.
9. *Максимович М.* Что такое “Думы” // *Максимович М.* Собр. соч. – К., 1877. – Т. 2. – С. 458-461.
10. *Махновець А.* Коментар до оригінального тексту “Слова о полку Игоревім” // *Золоте слово: Хрестоматія літератури України – Русі епохи Середньовіччя IX- XV століть: У 2-х кн. / За ред. В.Яременка.* – К.: Аконіт, 2002. – Т.2. – С. 392-416.
11. *Мишанич О.* Довкола “Слова”. Нова ревізія автентичності виданої пам’ятки // *Золоте слово: Хрестоматія літератури України – Русі епохи Середньовіччя IX – XV ст.: У 2 кн. / За ред. В.Яременка.* – К.: Аконіт, 2002. – Т.2. – С. 417-427.
12. *Роговер Е.* “Слово о полку Игореве” в кругу шедевров национальных литератур // *Литература.* – 2001. – № 22. – С.14-15.
13. *Семенюченко О.* “Замисел” Бояна у “Слові о полку Игоревім” // *Українознавство.* – 2006. – № 4. – С. 284-286.
14. *Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / Атрибуція автографів, упоряд., передмова і прим. О. Дея.* – К.: Наук. думка, 1983. – 528 с.
15. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.
16. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.
17. *Яценко Б.* Ритміка “Слова о полку Игоревім” // *Укр. література в загальноосвітній школі.* – 2000. – № 5. – С. 40-43.

Отримано 12 березня 2012 р.

м. Київ

Василь Задорожний

УДК 398.81

АВТОР ПІСНІ, ЩО СТАЛА НАРОДНОЮ

Стаття присвячена дослідженню фольклоризації вірша А. Свидницького “Вже більше літ двісті”. Народнопоетичні варіанти цього твору, що став пісню, відображають різні способи його засвоєння народною психологією. З одного боку, це перетворення його на політичну пісню з виразною ідейною спрямованістю, а з другого – на твір епічного характеру, у якому історична конкретика розпливається в типовому українському народнопоетичному топосі.

Ключові слова: варіант пісні, фольклоризація.

Vasyl Zadorozhny. The author of the song that became popular

The article focuses on the folklorization of Anatoliy Svydnytsky's poem “For More Than 200 Years Now”. The folklore variants of the poem that became a popular song reflect various ways of its appropriation through the people's psychology. On the one hand, we deal here with its transformation into a political song with clear ideological background; on the other hand, though, it turns out to be an epic text which dissolves the tangible historical facts in a typical topos of Ukrainian folklore.

Key words: song variant, folklorization.

В українській культурі є багато такого, про що неможливо з певністю сказати, відоме воно сучасним українцям чи невідоме. Наприклад, чи пам’ятають вони видатного письменника Анатолія Свидницького? Чи знайомі з його повістю “Люборацькі”? Запитання можна продовжувати. Та знання належить тому, хто хоче знати. Був час, коли навіть І. Франко нічого не віддав про А. Свидницького. Наприклад, коли 1885 р. він зібрався видати повість уже давно покійного автора, то звернувся до О. Кониського з проханням: “Напишіть, ради Бога

святого, хоч якусь звісточку про Свидницького, автора “Люборацьких”. Чи він живе, чи ні, і що він за один?” [8, 120]. 1886 р. в журналі “Зоря” І. Франко таки видав “Люборацьких”, відколи й почалося літературне життя цього твору в українській культурі, твору талановитого, а тому, з огляду на українські обставини, нещасливого. Повість “Люборацькі” публікувалася згодом і окремими виданнями, але, за свідченням М. Зерова, з такими купюрами, що саме після цього українське культурне життя збагатилося поняттям “літературний вандалізм” [2, 325]. Причина посмертних митарств А. Свидницького, який прожив коротке й повне гіркоти життя, полягає в тому, що за своїми ідеями, як їх визначає в кореспонденції до І. Франка М. Драгоманов, він був “гайдамака” [2, 324]. Даючи таку характеристику покійному А. Свидницькому, М. Драгоманов згадує, що він – автор протирежимної пісні “В полі доля стояла” [2, 324]. Цим повідомленням він знімає ще одну завісу з постаті А. Свидницького, який, виявляється, був ще й поетом-піснярем. Очевидно, інформація зацікавила І. Франка, і він звернувся до українських культурних діячів Наддніпрянщини з проханням надіслати йому для публікації пісенно-поетичні твори А. Свидницького. На це відгукнувся В. Антонович, надіславши І. Франкові кілька поетичних текстів А. Свидницького, і той опублікував їх у “Літературно-науковому віснику” 1901 р. Серед надрукованих текстів є і згадана М. Драгомановим пісня “В полі доля стояла”, і відтоді її вміщують у видання творів А. Свидницького або у збірки українських народних пісень літературного походження.

Однак із Франкової публікації пісенної творчості А. Свидницького видно, що увагу видавця більше привернула інша пісня – “Вже більше літ двісті”: “Анатоль Свидницький був також автором деяких пісень, що здобули собі велику популярність і з яких одна (“Вже більше літ двісті”) належала довгий час до улюблених пісень галицької молодіжі, давно перейшла в наші співаники і живе досі в устах народу, хоч, певно, в неповній і попсованій формі” [12, 43]. Зауваження І. Франка засвідчує, що пісня набула популярності ще до її першої публікації, перетнувши кордони держав, до яких тоді належав український народ, – це доволі переконливий доказ його національної єдності і спільного розуміння своєї історичної долі. За свідченням Б. Познанського, “шістдесятника” XIX ст., пісню “Вже більше літ двісті” співали студенти київського університету наприкінці 1850-х – на початку 1860-х рр. [2, 328-329], а вже через менш як півстоліття І. Франко говорить про неї як про поширену в народі й популярну серед молоді Галичини. Безперечно, що поширювана усно пісня зазнавала текстуальних змін. До того ж автограф твору не зберігся; опублікований І. Франком варіант був, за його припущенням, списаний В. Антоновичем із пам’яті, очевидно, 1885 р. [12, 43], тобто через майже тридцять років після його створення. Однак прототекстом пісні усе ж таки слід уважати вперше опублікований як авторський її варіант:

Вже більше літ двісті,
Як козак в неволі,
Понад Дніпром ходить,
Викликає волю:
– Гей, вийди, вийди із води,
Визволь мене, серденько, із біди!
– Не вийду, козаче,
Не вийду, собою!
Хоч рада б я вийти,
Та й сама в неволі.

Гей, у неволі, у тюрмі,
Під московським калавуром у ярмі.
У ярмі, в кайданах
Од часів Богдана,
Од його самого
В неволю оддана.
Гей, ти, Богдане, гетьмане,
Занапастив Україну і мене.
Із ратищ козацьких
Серпи поробили,

А гострії списи
На леміш зломали.
Де ж наші коні-соколи
І самії козаченьки як орли!
Ваші коні в плузі,
А козак за плугом,
А вітер сумує
Та говорить з лугом:

“Кинь плуг, козаче, бери ніж
Та, де здиблеш вороженька, там і [ріж].
Тоді всі янголи,
Сам Бог святий з неба
Вернуть твою волю
З неволі до тебе.
Гей, ти, Богдане, гетьмане,
Запродав ти Україну і мене! [4, 43-44].

Публікуючи пісенно-поетичні твори А. Свидницького, І. Франко зазначав: “Без огляду на те, чи поетична вартість тих пісень велика, чи не велика, все-таки годиться, щоб вони були раз опубліковані як пам’ятки дуже інтересного часу (років 1861–63) і дуже інтересного настрою серед одної часті української громади” [12, 43]. З усього видно, що видавець дивився на ці тексти насамперед як на документ доби. Саме в цьому зв’язку цікава й подальша доля пісні “Вже більше літ двісті” як одного з перших пісенних творів нового часу, жанр якого можна означити як патріотична пісня, що згодом стане доволі поширеним явищем в українській пісенній творчості. 1901 р. І. Франко зазначив, що народні її варіанти відмінні від, умовно кажучи, авторського тексту. Ось один із них приблизно того ж часу, що й першопублікація твору:

Вже більше літ двіста, як козак в неволі
Ходить понад берег, викликує долі:
“Гей, вийди, вийди із води,
Визволь мене, серденько, із біди”.
“Не вийду, козаче, не вийду, соколе,
Хоть рада-м, не вийду, бо-м сама в неволі.
Гей, у неволі, у ярмі,
Під московським каравулом у тюрмі.
Мене молодую, козацькую долю
Запродали в тяжку московську неволю,

Гей, у неволю, в кайдани,
Нерозумний ти, гетьмане Богдане.
Із ратищ козацьких серпи поробили,
А списи, шабляки в коси поломили.
Де ж наші коні-соколи,
Самі козаченьки як орли.
Коні ваші в плузі, а козак за плугом.
Аж вітер сумує, вганяючи лугом.
Гей, ти, козаче, покинь плуг,
Та й на коня – і на волю в луг” [9, 13-14].

Загалом текст мало відбігає за своїм змістом від авторського, однак він коротший, і тому тема в ньому розгортається динамічніше. Очевидно, пісня в такому різновиді постала в середовищі учасників патріотичної організації “Січ”, утвореної 1900 р. К. Трильовським, принаймні “Січові співаники” містять саме цей її варіант [10, 39]. Загальний напрямок еволюції пісні – її ідеологізація; багатослівна оповідь про українські історичні перипетії конденсується в енергійному закликку:

Гей, ти, козаче, покинь плуг,
Та й на коня – і на волю в луг, –

який, щоправда, ступенем своєї “гайдамацькості” поступається первісному:

Кинь плуг, козаче, бери ніж
Та, де здиблеш вороженька, там і ріж.

Щоправда, у записі “і на волю в луг” зміст закликку не цілком зрозумілий; очевидно, ідеться про т. зв. Великий Луг, відомий з козацьких пісень як “Великий Луг – батько” – символ козацької волі, що засвідчує пізніше видання пісні:

Гей, ти, козаче, покинь плуг,
Та й на коня – і на волю в Луг [11, 8].

Слід, однак, зазначити, що після Франкової публікації творів А. Свидницького з'являються пісенники, які містять у нотному записі й авторський текст [6, 77-78].

Утім подальшу еволюцію цієї пісні визначали не текстуальні розбіжності між такого роду її варіантами. Попри ці відмінності, за світосприйняттям, у них відображеним, вони були дуже близькими. У цих варіантах пісні, виконуваних до Першої світової війни, козак постає ще діючим персонажем української історії. Відомо, що національне відродження у сфері суспільно-політичних прагнень було козакофільським і значною мірою спиралося на мрійливі апеляції до козацької старовини. Безперечно, суворі випробування національної зрілості українського народу періоду визвольних змагань 1917–1920-х рр. змінили й осучаснили світосприйняття українців. Постать козака ввійшла у свідомість українського народу, але в новітні часи стала лише символом його національно-визвольних прагнень. Безпосередня апеляція до козака як до активної історичної фігури була б зайвою в пісні, адже архаїзувала б її зміст. Тому в середовищі, де вона активно побутувала, її еволюція полягала насамперед у радикальному скороченні тексту в межах двох перших строф: саме в них сформульовано проблему, що залишилася актуальною для українського національно-визвольного руху у ХХ ст. Загалом відомі нам варіанти цієї пісні мають незначні текстуальні відмінності, що не позначаються на її ідейному змісті [5, 93, текст і прим.]. Важливо завважити лише зміну на самому початку пісні: замість “Вже більше літ двісті” – “триста літ минає”, із чого видно усвідомлене ставлення виконавців до співаного. Нині ця пісня здебільшого відома саме під новою назвою – “Триста літ минає” або за повним першим її рядком “Триста літ минає, як козак в неволі...”:

Триста літ минає, як козак в неволі,
ходить понад берег, викликає долі:
Гей, вийди, вийди із води,
визволь мене, серденько, із біди.

Не вийду, козаче, не вийду, соколе,
не вийду, серденько, бо сама в неволі...
Гей, у неволі, у ярмі,
під московським караулом у тюрмі [5, 93].

Звичайно, сумна констатація того факту, що термін поневолення зріс на сто років. Зате – правдива. У невтішних умовах підлеглого існування нації втіхою може бути й те, що вона вміє адекватно оцінити свій справжній стан.

Твір А. Свидницького “Вже більше літ двісті” для фольклориста цінний тим, що він дає можливість простежити й іншу лінію його фольклоризації. Зрозуміло, що в Наддніпрянській Україні за царату й в Україні підрадянських часів ця пісня підлягала забороні і як фольклорний твір, і як твір авторства А. Свидницького. Побутування його могло бути тільки усним, а виконання – аж ніяк не публічним. Цікаво, проте, що й за цих умов пісня збереглася в народі, щоправда, теж зазнавши певних текстуальних змін:

А вже років двісті,
Як козак в неволі.
Понад Дніпром ходить
Викликає долю:
“Гей, гей, вийди, доле, із води!
Визволь мене, серденько, із біди!”
Не вийду, козаче,

Не вийду, соколе.
Ой рада б я вийти,
Так сама в неволі.
Гей, гей, у неволі, у ярмі,
Під московським караулом у тюрмі.
Вже з ратищ козацьких
Серпи поробили,

А шаблюки гострі
На коси побили.
Гей, гей, козаченько молодий!
А де ж твій кониченько вороний?
Що кінь – то у плузі,
А козак за плугом,
Понад Дніпром ходить
Розмовляє з лугом:

“Гей, гей, козаченько, бери ніж,
Де зустрінеш вороженька, там і ріж”.
Ой пане Богдане,
Нерозумний сину!
Занапастив Польшу,
Ще й нашу Україну.
Гей, гей, занапастив, зруйнував,
Бо в голові розуму мало мав [1, 173].

Цей варіант пісні різко контрастує з аналізованими раніше. Текстуально він ближчий до першотвору – пісні А. Свидницького, однак ті зміни, яких він зазнав, свідчать не про його модернізацію (текстову, змістову, ідейну тощо), а, навпаки, про архаїзацію. Самим своїм ладом пісня адаптувалася до старовинних українських народних пісень, що, наприклад, видно з повторюваного “гей, гей!” або з уведеного в текст фольклорного:

Гей, гей, козаченько молодий!
А де ж твій кониченько вороний?

Архаїзація тексту найбільше, на нашу думку, помітна у зміні знову ж таки перших слів пісні: замість авторського доволі точного визначення часу “Вже більше літ двісті” у фольклорному формулюванні “А вже років двісті” він стає розпливчато-епічним, позбавленим історичної конкретики. Цікаво, що це вводить в оману й сучасних упорядників зразків народної творчості, які кваліфікують цю пісню як козацьку [3, 19-22; 1, 173]. Прикметно також, що автор запису її від народних виконавців зазначає у примітці: “У другому куплеті іноді співали: “Під турецьким каравулом у тюрмі” (останній рядок)” [3, 141]. За такого світосприйняття історичні реалії, актуальні для авторської свідомості, а водночас і закладені в пісню ідейні засади втрачають свій конкретно-історичний сенс, вартість якого І. Франко підкреслив насамперед, публікуючи пісенний доробок А. Свидницького, – і політична патріотична авторська пісня середини ХІХ ст. поповнює величезний український пісенний масив – предмет здебільшого фольклористичних зацікавлень. Позбавлена реальної історичної основи, вона навряд чи може бути визнана частиною українського історичного пісенного епосу, зокрема козацького. Фольклористична вартість її в цьому архаїзованому варіанті, на нашу думку, полягає в тому, що вона засвідчує існування в народній свідомості ХІХ–ХХ ст. архаїчного типу мислення, якому притаманне циклічно-міфічне, а не лінійно-логічне сприйняття часу [7, 44-45]. За оцінкою О. Прицака, “культура, базована на циклічному думанні, є поза межами історичного дослідження, бо в центрі уваги людини циклічного думання є лише проблеми несвідомої традиції своєї території – громади <...>, яка базує усе на міфічно-циклічній обрядовості без ніякого поступу (перспектива в минуле, замість вперед)” [7, 52-53].

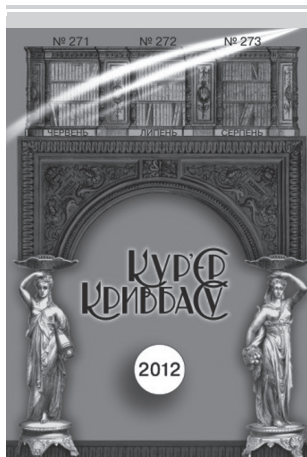
Гадаємо, що саме принципова відмінність між лінійним (логічним) і циклічним (міфічним) способами мислення, які обидва, але, вочевидь, різною мірою були властиві українським людям ХІХ–ХХ ст., і стала причиною того, що авторська пісня А. Свидницького “Вже більше літ двісті”, створена в 1850-х рр., відома сьогодні у двох основних, помітно між собою відмінних варіантах – “Триста літ минає” і “А вже років двісті”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Героїчний* епос українського народу: Хрестоматія. – К., 1993.
2. *Зеров М.* Анатоль Свидницький, його постать і твори // *Зеров М.* Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т. II.
3. *Козацькі* пісні. – К., 1991.
4. *Літературно-науковий* вісник. – 1901. – Кн. 4.
5. *Літопис* Української Повстанської Армії. – Торонто-Львів, 1996–1997. – Т. XXV.
6. *Нижанковський О.* Українсько-руський співаник. – Львів, 1907.
7. *Пріцак О.* Що таке історія України? // *Вісник* Міжнародної асоціації українців. – 1991. – Вип. I.
8. *Радзкевич В.* Історія української літератури: У 3 т. – Детройт, 1956. – Т. II.
9. *Руский* співаник. – Львів, 1906.
10. *Січовий* співаник. – К., 1992.
11. *Український* народний співаник. – Мюнхен, 1946.
12. *Франко І.* [Вступне слово до творів А. Свидницького] // *Літературно-науковий* вісник. – 1901. – Кн. 4.

Отримано 23 жовтня 2008 р.

м. Куїв

КУР'ЄР КРИВБАСУ. – 2012. – ЧЕРВЕНЬ – ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ. – №271-272-273

У третьому номері журнал подає фрагменти з романів Ю. Щербака “Час Великої Гри (Фантоми 2079 року)”, М. Слабошпицького “Що записано в Книгу Життя” та два оповідання В. Слапчука із “Книги забуття”. Рубрика УНІВЕРС містить уривки зі щоденника Яна Райніса “Дух – моє поле” (пер. із латвійської М. Григоріва) зі вступним словом Д. Павличка. К. Оніщук перекладає американську пастораль “Автостопник” зі спадщини Джеймса Дагласа Моррісона – фронтмена музичного гурту “The Doors”, автора поетичних книжок. Також публікується оповідання чеського письменника Яна Балабана “Хмара”, перекладене Г. Величко.

У рубриці ПОЕЗІЯ – “Три вірші” М. Кіяновської (Сонця не додрімано, серця не дотримано, / Хоругви майстровані за хребти упіймано. / Хто не хоче зради – мусить умирати...), поезії Б. Бойчука (зб. “Повизбируване з пам’яті”): “Часом голос минулого відзивається в моїй крові і кличе мене до подвигів, які не є моїми подвигами; кличе до походів, які не є моїми походами; кличе до золотoverxих, які не є моїми святинями”. А. Качан подає цикл поезій під назвою “Листи з осіннього саду”.

У рубриці перекладної поезії друкується цикл віршів “Зрідненість” Грігоре Вієру (пер. із румунської В. Колодія).

У ВИТОКАХ опубліковано поезії Назара Гончара “Антициклон”, написані як перегук із Гончаревим романом “Циклон”. Подається повість Ю. Косача про декабристів “Сонце в Чигирині” (передм. Марка Роберта Стеха “Повість Юрія Косача про 1825 рік” і післям. “Декабристи на Україні” та із прим. М. Голубця.

SCRIPTIBLE відкривають спогади В. Яворівського про Григора Тютюнника “Григір”, подаються оповідання І. Корсака “Непочата вода друкаря” та розвідка Д. Дроздовського “Поетика сигнатур у творчості Маргеріт Юрсенар”. О. Коцарев у рубриці “Нові автори нового століття” знайомить із добіркою поезій цьогорічного лауреата літературної премії “Смолоскип” М. Лаюка під назвою “Тисяча дерев”.

В. Л.

Наші
презентації